

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.162>

УДК 331.5

JEL CLASSIFICATION: J21

О.А. ГРИШНОВА

д-р екон. наук, проф., каф. екон. підприємства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
03022, м. Київ, вул. Васильківська, 90-А
E-mail: grishnova@ukr.net

О.П. РІСНИЙ

директор
Львівський міський центр зайнятості
79060, м. Львів, вул. Кн. Ольги, 122
E-mail: oleh.risny@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ: ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (ОЦІНКА НА ПРИКЛАДІ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ)

Статтю присвячено порівняльній оцінці умов розвитку ринків праці європейських країн та України, аналізу досвіду країн Східної Європи, зокрема Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини та Румунії в процесі інтеграції до Європейського ринку праці, вивченню можливих викликів та наслідків цього процесу як передумови забезпечення готовності українських інституцій до необхідних перетворень. Висвітлено особливості інтеграції ринків праці східноєвропейських країн до загальноєвропейського ринку, подано оцінку загроз, що виникають, визначено перспективи згаданого процесу для України. Дослідження показало, що умови ринку праці в Україні не лише значно гірші, ніж у країнах ЄС, але й змінюються в негативному напрямі, на відміну від європейських країн. Суперечності розвитку ринку праці України перешкоджають його ефективній євроінтеграції. Водночас потрібні перетворення на ринку праці співпадають із заходами, необхідними для євроінтеграції економіки України. Аналіз засвідчив, що в країнах, які приєдналися до загальноєвропейського ринку праці, збільшується попит на робочу силу, зростає заробітна плата, чисельність працюючих не зменшується, спадає рівень безробіття. Ефективна євроінтеграція України потребує стратегії готовності до євроінтеграційних викликів, пошуку засобів подолання пов'язаних із ними очікуваних проблем, форм та методів використання нових можливостей. Ця стратегія повинна включати визначення найбільш затребуваних професій для національної економіки в коротко- та довгостроковій перспективі, організацію ефективної профорієнтації та профпідготовки за цими напрямками, впровадження механізмів мотивації праці на вітчизняному ринку, перегляду підходів до виплат соціального забезпечення, податкового навантаження на заробітну плату, інструментів легалізації заробітної плати, залучення трудових мігрантів із-за кордону тощо. Грунтовне дослідження наведених у статті тенденцій сприятиме підготовці такої стратегії у найкоротші строки.

Ключові слова: ринок праці, відкриті ринки праці, зайнятість, безробіття, соціальна політика, доходи населення, трудові доходи, середня заробітна плата.

© ГРИШНОВА О.А., РІСНИЙ О.П., 2017

Е.А. Гришнова

д-р екон. наук, проф., каф. екон. підприємства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
03022, г. Київ, ул. Васильківська, 90-А
E-mail: grishnova@ukr.net

О.П. Рисний

директор
Львівський городський центр зайнятості
79060, г. Львів, ул. Кн. Ольги, 122
E-mail: oleh.risny@gmail.com

ИНТЕГРАЦИЯ УКРАИНСКОГО РЫНКА ТРУДА С ЕВРОПЕЙСКИМ: УГРОЗЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (ОЦЕНКА НА ПРИМЕРЕ СТРАН ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ)

Статья посвящена сравнительной оценке условий развития рынков труда европейских стран и Украины, анализу опыта стран Восточной Европы, в частности Эстонии, Латвии, Литвы, Польши, Словакии и Румынии в процессе интеграции в Европейский рынок труда, изучению возможных вызовов и последствий этого процесса как предпосылки обеспечения готовности украинских институтов к необходимым преобразованиям. Освещены особенности интеграции рынков труда восточноевропейских стран в общеевропейский рынок, дана оценка возникающих угроз, определены перспективы упомянутого процесса для Украины.

Исследование показало, что условия рынка труда в Украине не только значительно хуже, чем в странах ЕС, но и изменяются в негативном направлении, в отличие от европейских стран. Противоречия развития рынка труда Украины препятствуют его эффективной евроинтеграции. В то же время нужные преобразования на рынке труда совпадают с мерами, необходимыми для евроинтеграции экономики Украины. Анализ показал, что в странах, которые присоединились к общеевропейскому рынку труда, увеличивается спрос на рабочую силу, растет заработная плата, численность работающих не уменьшается, снижается уровень безработицы.

Эффективная евроинтеграция Украины нуждается в стратегии готовности к евроинтеграционным вызовам, поиске средств преодоления связанных с ними ожидаемых проблем, форм и методов использования новых возможностей. Эта стратегия должна включать определение наиболее востребованных профессий для национальной экономики в кратко- и долгосрочной перспективе, организацию эффективной профориентации и профподготовки по этим направлениям, внедрение механизмов мотивации труда на отечественном рынке, пересмотра подходов к социальным выплатам, налоговой нагрузки на заработную плату, инструментов легализации заработной платы, привлечения трудовых мигрантов из-за рубежа и тому подобное. Глубокое исследование приведенных в статье тенденций будет способствовать подготовке такой стратегии в кратчайшие сроки.

Ключевые слова: рынок труда, открытые рынки труда, занятость, безработица, социальная политика, доходы населения, трудовые доходы, средняя заработная плата.

О.А. Grishnova

ScD (Economics), Professor at the Department of Enterprise Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv
03022, Ukraine, Kyiv, Str. Vasylkivska, 90A
E-mail: grishnova@ukr.net

О.П. Risnyy

director
Lviv City Employment Center
79060, Ukraine, Lviv, Str. Kn. Olhy, 122
E-mail: oleh.risny@gmail.com

INTEGRATION OF THE UKRAINIAN LABOR MARKET WITH THE EUROPEAN ONE:
THREATS AND PROSPECTS (ESTIMATION ON THE EXAMPLE OF THE COUNTRIES
OF EASTERN EUROPE)

The article is devoted to a comparative assessment of the conditions of development of labor markets in European countries and Ukraine, analysis of the experience of Eastern European countries, in particular Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia and Romania in the process of integration into the European labor market, study of possible challenges and consequences of this process as a preconditions for ensuring readiness of Ukrainian institutions for the necessary transformations. The peculiarities of the integration of the labor markets of the Eastern European countries into the pan-European market are highlighted, the assessment of the threats that arise with it, the prospects of the mentioned process for Ukraine are determined.

The research showed that the labor market conditions in Ukraine are not only much worse than in the EU countries, but they also change in a negative direction, unlike European countries. Contradictions in the development of the Ukrainian labor market impede its effective European integration. At the same time, needed transformations in the labor market coincide with the measures necessary for the European integration of the Ukrainian economy. The analysis showed that in countries joining the pan-European labor market, the demand for labor is increasing, wages are rising, the number of employees is not decreasing, the unemployment rate is falling.

Effective European integration of Ukraine requires a strategy of readiness for European integration challenges, finding ways to overcome the expected problems associated with them, forms and methods of using new opportunities. This strategy should include identifying the most demanded occupations for the national economy in the short and long term, organizing effective vocational guidance and training in these areas, introducing mechanisms for motivation in the domestic market, reviewing approaches to social security payments, tax pay-rolls, wage legalization tools, attraction of labor migrants from abroad, etc. A thorough study of the trends in the article will facilitate the preparation of such a strategy in the shortest possible time.

Keywords: labor market, open labor markets, employment, unemployment, social policy, incomes, labor income, average wages.

Постановка проблеми. Процес Євроінтеграції України передбачає більш тісний взаємозв'язок ринку праці України із загальноєвропейським ринком, а згодом і їх повне злиття. Цей процес відкриває чимало можливостей, але водночас несе певні виклики для національної економіки. Їх аналіз та можливі наслідки викладені у статті.

Аналіз досліджень та публікацій. До питань, висвітлених у публікації, неодноразово звертались провідні науковці з різних галузей економічної науки та демографії. Важливе значення мають праці Е. Лібанової (E. Libanova) [1], В. Онікієнка (V. Onikiyenko) [2], І. Петрової (I. Petrova) [3], У. Садової (U. Sadova) [4], А. Черкасова (A. Cherkasov) [5] та ін., які вплинули на постановку проблемних питань і пошук рішень. Проте, зважаючи на складність і динамічність процесів на ринку праці, суттєвий соціальний вплив їх на загальний добробут населення, різноманітність думок з цього приводу в пресі та наукових колах, питання інтеграції ринку праці України із загальноєвропейським потребує подальшого детального та багатогранного вивчення.

Мета статті полягає в порівняльній оцінці умов розвитку ринків праці європейських країн та України, аналізі досвіду країн Східної Європи, зокрема Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини та Румунії в процесі інтеграції до Європейського ринку праці, вивченні можливих викликів та наслідків цього процесу як передумови забезпечення готовності українських інституцій до необхідних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Обраний народом України та задекларований керівництвом держави процес Євроінтеграції передбачає тіснішу взаємодію різних сфер національної економіки з інституціями Європейського Союзу (ЄС), загальноєвропейськими ринками, міжнародними нормами та процесами в об'єднаній співдружності та її країнах-членах зокрема. Найбільш відчутні зміни передбачаються у валютно-фінансовій політиці (забезпечення стабільності цін, бездефіцитності

бюджету, збалансованості відсоткових ставок, стабільності валютних курсів), макроекономічних процесах (підвищення рівня економічного розвитку держави, ВВП на душу населення, обсягу прямих іноземних інвестицій та ін.), експортно-імпорتنій політиці держави, відносинах у системі міжнародного та європейського поділу праці, енергоефективності, антикорупційних процесах, безпекових, регуляторних, правохоронних, освітніх, медичних, природоохоронних функціях держави тощо. Загалом це передбачає суттєві зміни чи не у всіх сферах суспільного життя, що матимуть відчутні наслідки і одразу, і в перспективі.

Одним із наріжних каменів Європейської спільноти є вільні ринки праці та спільні стандарти в системі соціального захисту населення. Інтеграція до цих ринків несе з собою достатньо відчутні виклики для національної економіки та благополуччя населення. ЄС був заснований на базі Європейської спільноти з вугілля та сталі і Європейської економічної спільноти у 1992 р. та нараховує на сьогодні 28 країн-учасників. У 2004 р. до нього увійшли країни колишнього соціалістичного табору, зокрема Естонія, Латвія, Литва, Польща та Словаччина, а у 2007 – Болгарія та Румунія. Їхній досвід у процесі євроінтеграції неоціненний для визначення вірних векторів вітчизняного соціально-економічного розвитку.

Економічний розвиток країн Європи також не безпроблемний. Глибока криза 2008 р. зруйнувала здобутки економічного зростання, були знищені можливості створення робочих місць. Криза стала величезним шоком для мільйонів людей та виявила деякі основні слабкості європейської економіки. У відповідь на кризу і для надійного довгострокового поліпшення економічної ситуації було розроблено стратегію Європа 2020 [6], що ґрунтується на трьох взаємопідсилюваних концепціях:

- розумне зростання: зростання економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях;
- стале зростання: сприяння ефективнішому використанню ресурсів, розвитку більш екологічної та конкурентоспроможної економіки;
- всеохопне зростання: стимулювання економіки з високим рівнем зайнятості, що сприятиме соціальній та територіальній згуртованості [5, 6].

Як бачимо, всі ці стратегії передбачають прогресивні зміни на ринку праці і в сфері формування людського капіталу. Для того, щоб поставлені цілі були зрозумілими і вимірними, Комісія ЄС запропонувала п'ять ключових індикаторів, які планується досягти до 2020 року: 75 % зайнятого населення віком 20–64 років; інвестування 3 % внутрішнього валового продукту ЄС у науково-дослідну діяльність; досягнення цілі «20/20/20» стосовно клімату та енергетики (у т. ч. скорочення емісії на додаткових 30 % за умови виконання необхідних вимог); частка осіб, що передчасно залишають школу, має бути нижчою за 10 %, в той час як принаймні 40 % молодого покоління повинно мати вищу освіту; зменшення чисельності осіб на порозі бідності на 20 мільйонів [5, 12].

Щоб оцінити, наскільки схожий розвиток ринку праці в Україні та країнах ЄС, ми скористалися тими індикаторами стратегії Європа 2020, які відображають ситуацію з формуванням та використанням людського капіталу, а саме: рівень зайнятості, рівень освіченості, середня погодинна заробітна плата та частка зайнятих у високотехнологічному виробництві. Рівень зайнятості є головною ознакою можливостей громадян на ринку праці, високий рівень заробітної плати свідчить про ефективне функціонування ринку праці, вищий рівень освіти та збільшення частки зайнятих у виробництві високотехнологічної продукції слугує передумовою підвищення ефективності. Таким чином, підвищення рівня цих показників призведе до досягнення європейськими країнами цілей стратегії.

За даними табл. 1 було здійснено аналіз факторів розвитку ринку праці в Україні та країнах ЄС у 2010 та 2015 рр. методом описової статистики.

Таблиця 1. Вихідні дані показників розвитку ринку праці в Україні та країнах Європейського Союзу в 2010 та 2015 рр.

Країна	Зайнятість населення, (% населення 20–64)		Населення з вищою освітою віком 30–34		Середня погодинна заробітна плата, євро		Частка зайнятих у виробництві високотехнологічної продукції, %	
	2010	2015	2010	2015	2010	2015	2010	2015
Австрія	73,9	74,3	23,4	38,7	14,77	31,50	1,1	1,2
Бельгія	67,6	67,2	44,4	42,7	18,92	39,10	1,2	1,2
Болгарія	64,7	67,1	28,0	32,1	2,04	3,80	0,8	0,9
Греція	63,8	54,9	28,6	40,4	10,97	14,60	0,5	0,5
Данія	75,8	76,5	41,2	47,6	26,58	40,30	1,6	1,7
Естонія	66,8	76,5	40,2	45,3	4,84	9,80	1,1	1,1
Ірландія	64,6	68,7	50,1	52,3	22,23	29,80	2,9	3,1
Іспанія	62,8	62,0	42,0	40,9	11,50	21,30	0,7	0,7
Італія	61,0	60,5	19,9	25,3	14,48	28,30	1,1	1,0
Кіпр	75,0	67,9	45,3	54,5	12,08	15,80	0,4	0,4
Латвія	64,3	72,5	32,6	41,3	3,78	6,60	0,4	0,5
Литва	64,3	73,3	43,8	57,6	3,44	6,50	0	0,1
Люксембург	70,7	70,9	46,1	52,3	21,95	35,90	0	0,2
Мальта	60,1	67,8	22,1	27,8	8,46	12,30	2,7	2,4
Нідерланди	76,8	76,4	41,4	46,3	17,25	34,00	0,8	0,5
Німеччина	75,0	78,0	29,7	32,3	16,95	31,40	1,6	1,6
Велика Британія	73,5	76,8	43,1	47,9	16,98	22,30	1,2	0,9
Польща	64,3	67,8	34,8	43,4	5,21	8,40	0,8	0,8
Португалія	70,3	69,1	24,0	31,9	7,71	13,10	0,6	0,5
Румунія	64,8	66,0	18,3	25,6	2,63	4,60	0,6	0,7
Словаччина	64,6	67,7	22,1	28,4	4,74	9,70	1,8	1,3
Словенія	70,3	69,1	34,8	43,4	9,10	15,60	1,7	2,1
Угорщина	59,9	68,9	26,1	34,3	4,49	7,30	2,8	2,3
Україна	63,6	60,2	32,8	30,3	1,75	1,50	0,7	0,5
Фінляндія	73,0	72,9	45,7	45,5	18,12	32,30	1,9	1,1
Франція	69,3	69,5	43,2	45,0	16,27	34,60	1,2	1,0
Хорватія	62,1	60,5	24,5	30,9	5,87	9,40	0,8	0,6
Чеська Республіка	70,4	74,8	20,4	30,1	5,43	9,40	1,5	1,6
Швеція	78,1	80,5	45,3	50,2	17,77	37,40	0,8	0,7

Джерело: дані офіційного сайту Євростату [7].

Середній рівень зайнятості населення 2015 р. становив 69,6 %, що на 1,6 в. п. більше ніж у 2010 р. При цьому половина країн мала значення менше 69,1 %. Найменше значення спостерігається у Греції – 54,9 %, а найбільше у Швеції – 80,5 %.

Частка населення, що має вищу освіту у віці 30–34 роки, в середньому становила 40,1 % у країнах Європи у 2015 р., а у 2010 р. – лише 34,3 %. У 2015 р. мінімальний рівень з показником 25,3 % мала Італія, а максимальний 57,6 % – Литва, Україна мала 30,3 %.

Існує велика диференціація серед країн ЄС за рівнем заробітної плати та часткою зайнятого населення у виробництві високотехнологічної продукції, про що свідчить коефіцієнт варіації, який більший ніж 33,3 %. У 2010 р. найменшою серед європейських країн погодинна заробітна плата була 1,8 євро в Україні, і цей показник знизився до 1,5 євро у 2015 р. В той час як максимальне значення у розмірі 26,6 євро у 2010 р. та 40,3 євро у 2015 р. характерне для Данії.

Аналізуючи розподіл вихідних даних можна побачити, що Україна фігурує серед країн із низьким розвитком досліджуваних факторів. Однак найважливіший результат проведеного нами порівняльного дослідження розвитку ринків праці України і країн ЄС у проміжку між 2010 і 2015 роками ще сумніший для України: всі без винятку країни ЄС покращили всі або деякі свої позиції у 2015 р. порівняно з 2010. Лише в Україні суттєво погіршилися усі показники. Так, падіння показників становило, %: щодо рівня зайнятості – 6, частки населення з вищою освітою у віці 30–34 роки – 8, середньої погодинної заробітної плати – 15, частки зайнятих у виробництві високотехнологічної продукції – 29.

Наші розрахунки [8] показали, що в інтегральному рейтингу розвитку ринку праці країн ЄС і України у 2010 р. наша країна посідала 26 місце (з 29), а у 2015 опустилася на 29 з великим відривом від 28.

Як зазначає професор І.Л. Петрова, сучасна модель українського ринку праці є парадоксальною і характеризується суперечностями, що перешкоджають його ефективній євроінтеграції. Політика зайнятості та політика оплати праці не скоординовані, державні та ринкові регулятори не взаємодіють, рішення, що ухвалюються, є реакцією на події, вони не проактивні, ринок праці відірваний від ринків житла, кредитів, інвестицій, товарів та послуг; держава контролює прибутковість роботодавців, а не їхні розрахунки з працівниками; законодавство розробляють, але порушують і не дотримуються [3, 14].

Сьогодні на різних рівнях суспільного життя звучать як захоплені, так і застережливі заклики щодо процесу європейської інтеграції та його можливих наслідків. Ринок праці буде системою, що відчує чи не найдужче її вплив. Висловлено різні думки щодо загроз відкриття ринків праці Європи для українців та катастрофічних наслідків для національної економіки. Як приклад, часто згадують «руйнівні» наслідки євроінтеграції для країн Прибалтики та Варшавського договору, пропонують заходи штучного обмеження, відтермінування та стримування. Ми проаналізували, чи дійсно настільки критичною була інтеграція ринків праці країн Східної Європи з загальноєвропейським? Які макроекономічні наслідки вона спричинила? Як змінилася національна економіка та благополуччя населення в країнах, що подібні до України за вихідними позиціями?

Перше, треба об'єктивно визнати різкий ріст рівня безробіття в деяких країнах на початковому етапі європейської інтеграції. Причин цього було досить багато, починаючи від процесу та наслідків ринкових перетворень, роздержавлення, приватизації, забезпечення енергоефективності, ефективності праці, досягнення вищих

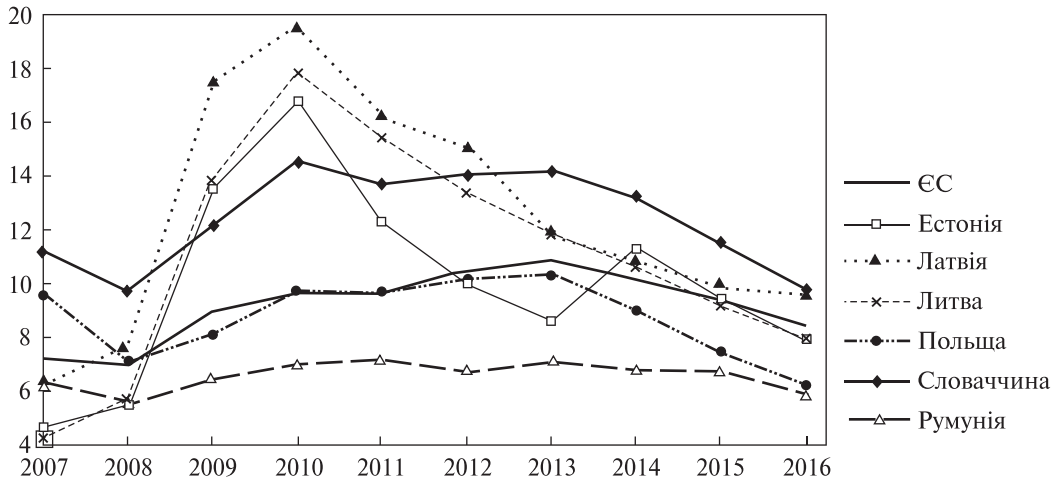

Рис. 1. Динаміка рівня безробіття в країнах ЄС, %

Джерело: побудовано авторами за даними МОП та Євростату [9, 10].

стандартів організації праці, виходу економіки з орбіти соціалістичного табору, та закінчуючи впливом світової фінансової кризи 2008 р. Рис. 1 висвітлює динаміку рівня безробіття країн Східної Європи на етапі євроінтеграції та порівняння з ситуацією у ЄС загалом. Як бачимо, попри певні особливості, в основному спостерігається спорідненість у хронології змін.

Варто звернути увагу, що основні проблеми зі зростанням безробіття відбулися у балтійських країнах лише на п'ятому році членства у Євросоюзі, що дозволяє припустити вплив інших, окрім об'єднаних ринків праці, факторів. При цьому уже до 2016 р. ситуація в цих країнах вирівнялась та зрештою знаходиться в межах, а часто і значно менше середньоєвропейських показників. Дещо вищі показники Словаччини та Латвії, але суттєво кращі – Польщі та Румунії.

Більш показовим для оцінки ринків праці є дослідження рівня зайнятості населення та динаміки зміни чисельності зайнятих у різних сферах національної економіки, що відображає наявність робочих місць. В табл. 2 висвітлено аналіз динаміки чисельності зайнятого населення в країнах Східної Європи та загалом в ЄС. Отже, чисельність зайнятих в Естонії за останні десять років змінювалась незначно, із певним спадом у 2010 р. та відновленням позицій до 2016. У Латвії протягом 2009–2010 рр. відбулося значне скорочення робочих місць, що становило більш як 17 %, та залишилось приблизно на тому ж рівні до 2016 року. В Литві у цей період відбувся спад на 14 % та згодом – ріст до 2016 на 7 %, чим відновлено половину втрачених робочих місць. Стабільніша картина спостерігалася в Польщі, Словаччині та Румунії: у Польщі відбувався постійний ріст чисельності зайнятих серед населення віком від 20 до 64 років майже на 6,6 %, в Словаччині на 5,5 %, за загальноєвропейського приросту 1,6 %. Деякі дослідження прогнозують подальший ріст кількості робочих місць і відповідно чисельності зайнятих у цих країнах, зокрема у Польщі в найближчі роки можливе відкриття до 5 млн нових вакансій.

Таблиця 2. Зайняте населення віком від 20 до 64 років у країнах Європи, тис. осіб

Країна / Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ЄС	210 878	213 361	210 060	207 619	207 819	207 324	206 866	208 962	211 170	214 246
Естонія	621	623	569	545	577	586	593	595	607	606
Латвія	993	995	869	824	837	847	861	854	862	857
Литва	1413	1388	1284	1220	1221	1240	1258	1283	1296	1309
Польща	14 833	15 400	15 491	15 100	15 204	15 244	15 227	15 507	15 736	15 821
Словаччина	2332	2406	2345	2298	2296	2309	2310	2341	2396	2460
Румунія	8686	8748	8682	8212	8052	8137	8096	8175	8136	8078

Джерело: побудовано авторами за даними МОП та Євростату [11, 12].

Іншим критерієм впливу євроінтеграційних процесів на ринок праці є середньорічні доходи населення від трудової діяльності. Оцінка їхньої динаміки та розмірів сприяє більш детальному розумінню загального матеріального стану населення, його благополуччя та купівельної спроможності, що теж достатньою мірою впливає на розвиток економіки загалом. Як база для оподаткування, ці зміни надзвичайно важливі для наповнення бюджетів, а з ними й для успішності вирішення соціально-побутових проблем населення, питань соціального захисту тощо. Як бачимо з рис. 2, саме цей показник зазнав найбільших змін у країнах Східної Європи за останні 10 років. В Естонії він зріс на 74 %, в Литві на 72 %, в Польщі на 67 %, в Словаччині на 41 %, в Румунії на 88 %, а в Латвії – аж на 186 %! Це значно більше за приріст загалом у ЄС, який становив протягом цього періоду лише 26 %. Саме комплексний аналіз цих даних дає можливість стверджувати, що є необґрунтованими застереження щодо згубного впливу євроінтеграції на східноєвропейські ринки праці.

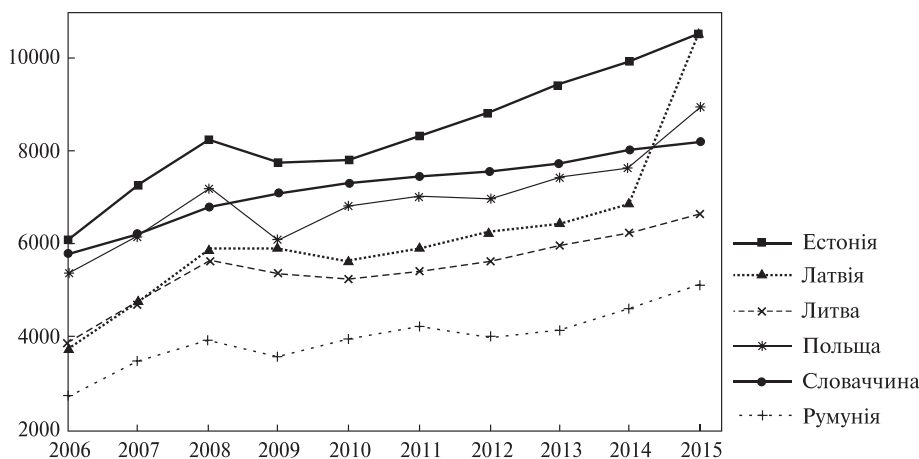

Рис. 2. Динаміка змін середньорічних доходів населення від трудової діяльності в країнах ЄС, Євро

Джерело: побудовано авторами за даними Євростату [12].

Таблиця 3. Середньомісячна заробітна плата в країнах ЄС (Євро) та Україні (дол. США)

Країна	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Естонія	–	–	407	443	502	582	704	806	770	767	798	844	900	954	1013	1073
Латвія	227	246	274	300	350	430	566	682	655	633	660	685	716	765	818	859
Україна	60	71	87	111	157	206	268	343	245	282	331	379	409	292	177	221

Джерело: побудовано авторами за [11, 13]. Заробітна плата в Україні обрахована відповідно до офіційного курсу НБУ долара США до української гривні станом на 01.01 відповідного року.

У структурі доходів населення важливе місце належить заробітній платі, тому далі описано динаміку її зміни в деяких з досліджуваних країн, зокрема Естонії та Латвії, та наведено для порівняння дані про Україну (табл. 3).

Необхідно додати, що середня заробітна плата подібним чином зростала в усіх країнах Східної Європи, а в Польщі, наприклад, наприкінці 2016 р. вже перевищила тисячу євро. Таким чином, рівень середньої зарплати в країнах Прибалтики [10, 12] та Східної Європи вигідно відрізняється на сьогодні від тенденцій в Україні.

Одним із негативних наслідків відкриття ринків праці є ускладнення пошуку фахових працівників у зв'язку з виїздом їх до країн із більшою оплатою праці, що підтверджується відповідним аналізом. Так, у четвертому кварталі 2016 р. у Латвії налічувалось 14,1 тис. вакансій, у Литві – 14,7, в Естонії – 9,0, в Польщі – 77,6, в Румунії – 60,1, Словаччині – 19,7. У Словаччині це на 28 % більше, ніж у четвертому кварталі 2014 р., в Румунії – на 53 %, Польщі – на 43 %, Естонії – на 27 %, Литві – на 37 %, Латвії – на 345 % [7, 10]! Таке різке збільшення попиту на робочу силу невідкладно призводить до посилення напруги на ринку праці та має відчутні наслідки в національній економіці. Відповідно, набуває поширення практика залучення працівників із-за кордону, в т. ч. із України, та закономірне спрощення механізмів їх оформлення.

Дослідження Європейського центру з розвитку професійної підготовки (*European Centre for the Development of Vocational (CEDEFOP)*) та інші галузеві дослідження прогнозують суттєве зростання в об'єднаній Європі попиту на висококваліфікованих спеціалістів та на професії, що потребують найпростіших навичок (поляризація професій). Загалом, із урахуванням зникнення певних професій завдяки автоматизації, роботизації та розвитку штучного інтелекту, в Європі до 2020 р. очікується відкриття до 80 млн нових вакансій, велика частина з яких матиме високі вимоги до кваліфікації [14, 15]. Через незворотність євроінтеграційного процесу це може стати черговим викликом для національної економіки, та з великою імовірністю ним стане.

Висновки та пропозиції. Як показало виконане дослідження, умови ринку праці в Україні не лише значно гірші, ніж у країнах ЄС, але й змінюються в негативному напрямі, на відміну від європейських країн. Особливо відчутний прогрес відбувається на ринках праці східноєвропейських країн попри те, що євроінтеграція була для них непростюю. Сучасна динаміка показників українського ринку праці є парадоксальною і характеризується суперечностями, що перешкоджають його ефективній євроінтеграції.

Найчастіше згадувані в політичних та наукових колах застереження щодо проблем, з якими стикнулися держави Східної Європи унаслідок приєднання до загальноєвропейського ринку праці, перебувають у площині проблематики трудової міграції населення, виїзду, в тому числі висококваліфікованих спеціалістів, на

роботу за кордон, а з цим — проблем пошуку відповідних фахівців на місцях. Проте, ці негаразди водночас очевидно сприяли послабленню навантаження на систему соціального забезпечення країн, зменшуючи чисельність отримувачів пільг і допомог, надаючи додаткові можливості професійної реалізації працівникам, які тимчасово опинилися без роботи, із забезпеченням гідної оплати праці за неї. Проблема утруднення пошуку відповідних працівників стала додатковим стимулом для поступового збільшення роботодавцями заробітної плати і досягнення рівня її конкурентоспроможності порівняно з країнами Західної Європи, впровадження нових стандартів організації праці та ефективності використання ресурсів. Таким чином, населення отримує кращі можливості для ефективної самореалізації та забезпечення гідного рівня життя, а місцеві та державні бюджети, — додаткові доходи від оподаткування. На наш погляд, саме відкриті ринкові відносини і конкуренція на ринку праці значно більше впливають на зростання рівня заробітної плати, ніж державні методи обмеження та контролю.

Наведений аналіз засвідчив, що в країнах, які приєдналися до загальноєвропейського ринку праці, різко збільшується попит на робочу силу і ці тенденції тривають. Поряд із цим відбувається постійне зростання заробітної плати працівників та, відповідно, доходів населення, чисельність працюючих не зменшується, а часто навпаки, чисельність зайнятих та відповідно кількість робочих місць стабільно зростає, при цьому спадає рівень безробіття. Потрібно доповнити, що рівень середньої заробітної плати в Східній Європі часто в декілька разів перевищує показник мінімальної заробітної плати, встановлений державою. Проаналізовані тенденції сприятимуть і подальшому його зростанню та наближенню до середньоєвропейських показників, коли трудова міграція втрачає свою актуальність та з'являються стимули для реєміграції, тобто повернення працівників до країни походження, що свого часу яскраво проявилось на ринку праці Республіки Ірландія.

Детальний аналіз процесів на ринках праці Європи та тенденцій, які очікуються там у перспективі, сприятиме напрацюванню Україною стратегії готовності до євроінтеграційних викликів, пошуку засобів подолання пов'язаних із ними очікуваних проблем, форм і методів використання нових можливостей, що разом із цим відкриваються.

Ця стратегія повинна охоплювати елементи визначення найбільш затребуваних професій для національної економіки в коротко- та довгостроковій перспективі, організації ефективної профорієнтації за цими напрямками, підготовки кадрів (у т. ч. безпосередньо на виробництві), впровадження механізмів їх утримання та мотивації на вітчизняному ринку праці (наприклад, як обов'язок відпрацювати встановлений термін в Україні після відповідного навчання), перегляду підходів до виплат соціального забезпечення, податкового навантаження на заробітну плату, інструментів легалізації заробітної плати, залучення трудових мігрантів із-за кордону тощо.

Правильна державна стратегія сприятиме утриманню балансу між конкурентоздатністю національних виробників, їх розвитком та забезпеченням необхідним персоналом, та поступовим і суттєвим зростанням заробітної плати в країні, а з ним — і загального благополуччя населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лібанова Е.М.* Соціальні проблеми модернізації української економіки / *Е.М. Лібанова* // Демографія та соціальна економіка. — № 1. — 2012. — С. 5–22. — doi: <https://doi.org/10.15407/dse2012.01.005>.

2. *Онiкiєнко В.В.* Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: [науково-аналітична монографія] / В.В. Онiкiєнко – Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – Київ, 2013. – 456 с.
3. *Петрова І.Л.* Ринок праці. Соціальні наслідки Євроінтеграції України / Петрова І.Л.; Фонд Фрідриха Еберта. – Київ, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09447.pdf>
4. *Садова У.Я.* Міграція та її місце у гармонізації розвитку територіальних суспільних систем / У.Я. Садова // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 1. – С. 29–36. – doi: <https://doi.org/10.15407/dse2009.01.029>.
5. *Черкасов А.В.* Продуктивна зайнятість та соціальний розвиток України: стан та перспективи // Методологія і методи наукових досліджень: матеріали міжнар. наук.-практ. сем. (Прага, Чеська Республіка, 27 квіт. 2016). – С. 60–61.
6. Повідомлення комісії Європа 2020 – Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання / Європейська комісія. – Брюссель, 2010. – 34 с.
7. Євростат. Індикатори Європи 2020 / Європейська служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat>
8. *Грiшнова О.А., Ганнич Є.* Порівняльна оцінка факторів розвитку ринку праці України в контексті стратегії «Європа 2020» // Ринок праці та зайнятість населення. – 2017. – №3 (52). – С. 13–20.
9. International Labour Organization – Labour Force Surveys [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/dyn/lfsurvey/lfsurvey.home>
10. Main tables – Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/main-tables>
11. Employment and Unemployment – Key Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csb.gov.lv/en/statistikas-temas/employment-and-unemployment-key-indicators-30679.html>
12. Main Lithuanian indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://osp.stat.gov.lt/pagrindiniai-salies-rodikliai#Average%20earnings%20\(monthly\)](https://osp.stat.gov.lt/pagrindiniai-salies-rodikliai#Average%20earnings%20(monthly))
13. Statistical database. Statistics Estonia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pub.stat.ee/prx-web.2001/I_Databas/Social_life/databasetree.asp
14. *Попа А.* Дослідження та аналіз вакансій і потреб у кваліфікованих кадрах у країнах ЄС, Республіці Молдова та в Україні / А. Попа, Р. Колишко, Н. Попова, Ф. Панзіка; Міжнародна організація праці. – Будапешт, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_244735.pdf. – Назва з екрана.
15. *Грiшнова О.* Конкурентоспроможність висококваліфікованих працівників на міжнародному ринку праці: проблеми і виклики / О. Грiшнова, В. Синенко // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 1. – С. 3–7.

REFERENCES

1. Libanova, E.M. (2012). Sotsialni problemy modernizatsiyi ukrayinskoyi ekonomiky [Social problems of modernization of the Ukrainian economy] *Demohrafiya ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 1, 5-22. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2012.01.005>. [in Ukrainian].
2. Onikiyenko, V.V. (2013). *Rynok pratsi ta sotsialnyy zakhyst naseleण्या Ukrayiny: retroanaliz, problemy, shlyakhy vyrishennya: naukovo-analitychna monohrafiya [Labor market and social protection of Ukraine's population: retrospective analysis, problems, solutions: scientific and analytical monograph]*. Kyiv : Instytut demohrafiy ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
3. Petrova, I.L. (2012). Rynok pratsi. Sotsialni naslidky Yevrointehratsiyi Ukrayiny [Labor market. Social implications of Ukraine's Eurointegration]. *library.fes.de*. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09447.pdf> [in Ukrainian].
4. Sadova, U.Ya. (2009). Mihratsiya ta yiyi miste u harmonizatsiyi rozvytku terytorialnykh suspilnykh system [Migration and its place in the harmonization of the development of territorial social systems].

- Demografiya ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 1, 29-36. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2009.01.029> [in Ukrainian].
5. Cherkasov, A.V. (2016). Produktivna zaynyatist ta sotsialny rozvytok Ukrayiny: stan ta perspektyvy [Productive employment and social development of Ukraine: the state and prospects] *Metodolohiya i metody naukovykh doslidzhen - Methodology and method of scientific research*, 60- 61 [in Ukrainian].
 6. Povidomlennya komisiyi Yevropa 2020 - Stratehiya dlya rozumnoho, staloho ta vseokhoplyuyuchoho zrostantannya [A strategy for smart, sustainable and inclusive growth]. (2010). Briussel: Yevropeiska komisiia. [in Ukrainian].
 7. Indykatory Yevropy 2020 [Europe 2020 Indicators]. (n.d.). Yevropeyska sluzhba statystyky - European Statistics Service. *ec.europa.eu*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat>
 8. Grishnova, O.A. & Hannych, Ye. (2017). Porivnyalna otsinka faktoriv rozvytku rynku pratsi Ukrayiny v konteksti stratehiyi «Yevropa 2020» [Comparative assessment of the factors of development of the Ukrainian labor market in the context of the Europe 2020 strategy]. *Rynok pratsi ta zaynyatist naselelnyya - Labor market and employment of the population*, 3(52), 13-20 [in Ukrainian].
 9. International Labour Organization - Labour Force Surveys. (n.d.). *www.ilo.org*. Retrieved from <http://www.ilo.org/dyn/lfsurvey/lfsurvey.home>
 10. Main tables - Eurostat. (n.d.). *ec.europa.eu*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/main-tables>
 11. Employment and Unemployment - Key Indicators. (n.d.). *www.csb.gov.lv*. Retrieved from <http://www.csb.gov.lv/en/statistikas-temas/employment-and-unemployment-key-indicators-30679.html>
 12. Main Lithuanian indicators. (n.d.). *osp.stat.gov.lt*. Retrieved from [https://osp.stat.gov.lt/pagrindiniai-salies-rodikliai#Average%20earnings%20\(monthly\)](https://osp.stat.gov.lt/pagrindiniai-salies-rodikliai#Average%20earnings%20(monthly))
 13. Statistical database. Statistics Estonia. (n.d.). *pub.stat.ee*. Retrieved from http://pub.stat.ee/px-web.2001/I_Databas/Social_life/databasetree.asp
 14. Popa, A. (2013). Doslidzhennya ta analiz vakansiy i potreb u kvalifikovanykh kadrah u krayinakh YeS, Respublitsi Moldova ta v Ukrayini [Research and analysis of vacancies and skills needs of EU, Republic of Moldova and Ukraine]. *www.ilo.org*. Retrieved from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_244735.pdf [in Ukrainian].
 15. Grishnova, O. (2015). Konkurentospromozhnist vysokokvalifikovanykh pratsivnykiv na mizhnarodnomu rynku pratsi: problemy i vyklyky [Competitiveness of highly skilled workers in the international labor market: challenges and challenges]. *Ukrayina: aspekty pratsi - Ukraine: aspects of labor*, 1, 3-7 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 07.08.2017.